

Neeruti aea raamat¹

Jüri Illak

Juunikuul 1874. aastal mängiti Neerutis kooli Joreli hääks esimene näitemäng,² sest sel aeval es ole veel maal kuskil näitemängu kuulda, ükski linnades. Esimene näitemäng oli Dr Herman[n]i³ “Oksjon”, siis Kantswei “Mihkel ja Liisa”⁴ ja mitmed teised, mis rahva poolt palju kiidust leidsivad ja suure isuga vaadatud said, sest rahvast oli alati murruna koos, siis oli ka sisse tulekid loota nenda, et paari aasta eest koolile 3 registrega

orel[i] võis ära osta, mis 100 rubla maksis.

Esimene mängu selts oli: juhataja: Jüri Illak,⁵ teised Peeter Treiel,⁶ Jaan Kulberg,⁷ Viuu Nugin,⁸ Saamuel Üts,⁹ Mari Kõrts¹⁰ ja mitmed teised.

Aga et siin mängu juhatus üks kunst oli, võib iga üks arvata, sest ükski mängijatest es ole veel näitemängu oma silmaga näinud kuid ükski juhataja.

Et nüüd koolimaea jooned oli ja kaunis hea orel ka ostetud sai, es jää se[e] selts veel rahule sest, kus rahva sees elab üks valguse vaim, seal kasvab ja õilmitsep tarkuse taim. Nüüd hak[k]as se[e]sama selts jälle näitemängude ja kontserdide läbi raha korjama ja aastal 1883. asutedi Neerutisse laenu raamatukogu kooli maea juure¹¹ kohe ligi 100 Rubla eest paremaid Eesti keeli raamatuid sai ostetud, hea hulk kasulikke raamatuid tuli ka kinkimise teel kokku, rohkem kinkijad ollid J. Grossschmidt¹², J. Illak, A. Rahi¹³ ja mitmed teised ja aasta hiljem osteti

¹ J. Illaku ajaraamatu algkäsikiri asub Eesti Kultuuriloolises Arhiivis (edaspidi EKLA) (vt. f. 21, m 74, l. 47–56).

² Usutavasti on Neerutis tegemist esimese või vähemalt ühega esimestest eestikeelsetest teatrietendustest maal. Teatritegemisest Neerutis on korduvalt hiljemgi ajalehtedes juttu (Olevik 1883, nr. 28, 25.07; 1885, nr. 5, 28.01; 1886, nr. 1, 2.01; 1897, nr. 30, 29.07; Uudised 1904, nr. 107, 14.12. Tartus tehti eestikeelse teatriga algust 1870, Tallinnas 1871, Viljandis 1873, Narvas 1874, Pärnus 1875. Vt. K. Kask. Teatritegijad, alustajad. Eesti teatrilugu –1917. Eesti Raamat, Tallinn, 1970, lk. 47–53. Teatritegemise algust maapiirkondades on siiani tagasihoidlikult uuritud.

³ Tegemist on Karl August Hermann (1851–1909) näidendiga: Oksjon! Lugu waese rahwa elust. Näitemäng ühes järgus. Luulunud K. A. Hermann. H. Laakmann, Tartu, 1874. Tsensuuriluba pärineb 21. jaanuarist 1874.

⁴ Johann Kantsvey (1841–1884) oli pärit Põltsamaalt, lõpetas Valga (Cimze) kihelkonnakoolmeistrite seminari ning töötas köstri ja kihelkonnakoolmeistrina Nõos. Tema kirjutatud on omal ajal väga populaarne näidend: Mihkel ja Liisa ehk Waata, mis rikkuse ahnus võib teha. Üks kurblik näitemäng neljas waatuses. Välja annud J. Kantswey, H. Laakmann, Tartu, 1875.

⁵ Jüri Illak (1853–1937), Neeruti Illaku talu peremees, Otepää kiriku võõrmünder, valla- ja koolivanem. Ta õppis Neeruti külakoolis ja Otepää kihelkonnakoolis ning osales Neeruti, Päidla ja Otepää seltside töös. Illak oli Päidla Valla Tulekahju Kordadel Vastastikuse Abiandmise Seltsi asutaja ja esimees (1903–1921), Otepää karskusseltsi „Edasi” asutajaid, Päidla Laulu ja Mängu Seltsi ja Otepää Põllumeeste Seltsi liige. Ta kogus ka J. Hurdale rahvaluulet. Vt. Eesti avalikud tegelased. Eluloolisi andmeid. Toimetanud R. Kleis. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1932, lk. 57; Jüri Illak 75-aastane. – Postimees 1928, nr. 269, 3.10.

⁶ Peeter Treiel (Treial) (1846–1912), pärines Otepää kirikuvallast, hiljem põllu- ja kohtumees, koolivanem ning seltside tegelane Neerutis ja Päidlas.

⁷ Jaan Ku(h)lberg (Kulasalu) (1851–1941), pärines Kambja kihelkonnast Veskimõisast, hiljem Märdi (Vasila) talu peremees Neerutis. Päidla Valla Tulekahju Kordadel Vastastikuse Abiandmise Seltsi asutaja ja kassapidaja, koolivanem.

⁸ Viuu (Viio) Nugin (1847–1923), Neeruti külakoolmeistri Hans Nugini abikaasa. Vt. allmärkus 55.

⁹ Samuel (Saamuel) Üts (1852–1912), vallakirjutaja ja seltside tegelane Neerutis ja Päidlas. Ta asus elu lõpul elama Põltsamaale, kus ka suri.

¹⁰ Mari Kõrts (Grossberg) (1857–1924), taluperenaine, pärines Vana-Pranglist, abiellus Neeruti taluperemehe Johann Grossbergiga.

¹¹ Vt. ka Otepääst kirjutatakse ... – Olevik 1884, nr. 6, 6.02.

¹² Arvatavasti Johann Grossschmidt (1854–1910), pärines Neeruti Rootsult, vallavanema ja kirikuvõõrmündri Karl Grossschmidt poeg. Vt. allmärkus 26.

¹³ Aleksander Rahi (1861–1917), sündis Udernas, noorpõlve veetis Arulas, töötas Neeruti külakoolis H. Nugini abikoolmeistrina (1881–1883), siis külakoolmeistrina Rõngu kihelkonnas Hellenurmes ja seejärel Päidla vallavanemana.

Neeruti laulukoori liikmed V üldlaulupeost osavõtjad 1894. aastal. Esimene rida (vasakult): Jenny Nugin, koolmeister Hans Nugini tütar (alt); Anna Nugin eelmise öde (alt); Gustav Brücker, Neeruti taluperemees, hiljem Päidla Laulu- ja Mänguseltsi koorijuht; Anna Üts, Jaan Ütsi abikaasa (sopran); Anna Müür (hiljem Brücker) (sopran); Miina Kulberg, Jaan Kulbergi abikaasa (polnud laulukoori liige). Teine rida (vasakult): Karl Karp, Päidla sepp (tenor); Karl Brücker, Neeruti taluperemehe poeg (tenor); Hans Nugin, Neeruti külakoolmeister (tenor); Jaan Üts, Neeruti taluperemees, endine koolmeister ja vallakirjutaja (bass); Jaan Kuhlberg, Neeruti taluperemees (bass). Foto R. Sachker. EKLA, C-80:10

veel 30 Rubla eest paremaid raamatuid juur[d]e, nenda võis siis kogu täieste käima hakkata. Esimesel aastal oli kogul 50 lugijad, aasta lugemise hind määrati õige odav paljalt 25 kop, et se[e] veike lugemise raha kogu ülevel pidada es jõua oli seltsil muiduki teada, aga et rahvale üksi head pakkuda ja neile paremat lõbu muretseda kui kõrts on, oli seltsi siht ja mõtte, selle perast kandis ka se[e] selts kogu eest täieste hoolt. Kõik

raamatud said ära poogitud¹⁴ ja kogu tarvis suur kap[p] ostenud, mis jälle 50 Rubla ära kulutas ja kogu oli täiel joonel.¹⁵ Siis saadeti kogu tarvis põhjus kirjad ministe[e]riumisse kinnitamises sisse, aga et kinnitust es tule, selle[pärast] et sel korral Linda seltsi,¹⁶ Kirjameesteseltsi¹⁷ ja Aleksandri kooli möllamised ees ollid¹⁸, siis käis [raamatu]kogu veel paar aastat, aga säädus muutus ja Kreispolitsei¹⁹ pandis kogu kinni.

¹⁴ Kõidetud.

¹⁵ Raamatukogul oli üle 500 raamatu (EKLA, f. 169, m 69:1, l. 13p).

¹⁶ Eesti Kaubalaeva Selts „Linda”.

¹⁷ Eesti Kirjameeste Selts.

¹⁸ Usutavasti mõeldakse nende *möllamiste* all C. R. Jakobsoni ja tema poolehoidjate ning J. Hurda ja tema mõttekaaslaste vahelisi vastuolusid ja tülisid kolmes suuremas eesti seltsis aastatel 1881–1883. Raamatukogu ametlik asutamine oli tollal siiski üsna keeruline, mida näitab ka Neeruti naabervalla Vastse-Otepää raamatukogu asutamislugu. *Möllamistel* võis küll olla mingi mõju raamatukogude asutamisele, ent päris kindlasti polnud need ainsad põhjused. Vt. lähemalt K.-O. Veskimägi. Kahte kappi on ühhetassa majas tarvis: leiwakappi ja ramatokappi. Eesti raamatukogude ajalugu. Tallinn, 2000, lk. 163–165.

¹⁹ 1888. aastal loodi maakondade politseivalitsused, kes esindasid riigivõimu kohtadel. Selle institutsiooni mitmesuguste ülesannete hulka kuulus ka järelevalve seltside tegevuse üle.

Et käima paneki luba es sa[a] ehk seda kül[l] kaeti, siis seisis [raamatu]kogu mittu aastat, siis müidi kap[p] ja raamatud ära ja pruugiti raha kasulik[k]ude valla asjade tarvis ära, kellest Neeruti küla kirikuvöömündri ameti tarvis ristimise taldrek, mis 12 Rubla maksab üks jäädva mälestus on.

Et vana koolimaea,²⁰ mis kohtumaeas pruugiti nagu eespool juba teame 1884 ära põles ja kohut niisama hüiri korterites peeti, siis ehitati 1885 uus kohtumaea, kelle tarvis mõisa härra F. v. Kimmel²¹ kahe vaka ala maad kinkis, ja maea sisse õ[n]nistamise aeal, kellest härra ise ka osa võttis, läve Adleri²² oma kulu pääl teha laskis, mis 8 Rubla maksis. Sisse õnnistamist toimetas kohalik õpetaja B. Sperlingk.²³ Kus pärast õnnistamist too kõrrane vallavanem Jüri Illak kõiki suuremaid kohtu ametnik[k]e ja Keisri härrat tema häätegemistega meele tuletades mõnusa kõne pidas ja kus härra von Kimmel[il] kui maa kinkija[l] elada lasti. Pidu lõppis Keisri lauluga²⁴ kohaliku muusikakoori saatusel, kus ka veel veike pidu söök peeti.

Maea ehitaja meister oli Karl Kruuse,²⁵ kes tööpalka 180 Rbl sai, aga täis maja tuli vallah 562 Rbl 99 kop maksma, ka kinkis Karl Grossschmidt²⁶ maja valgustamise[k]s ühe seina

lambi ja vallavanem J. Illak Keisri pildi, mida tänuga vastu võeti.

Aastal 1886 asutas se[e]sama selts²⁷ jälle oma korjatud rahaga muusika koori tarvis pillid ja muusika koor astus Gustav Brückeri²⁸ juhatusel kokku, ja et Brückeril selle tarvis osavust oli, siis juhatas ta Neeruti muusika koori suure agarusega, nenda et poole aasta perast juba oma mänguga rahva ette võisivad astu ja kiidustki rahva poolt said, nenda kui Otepää kirikus suur laulu ja mängu kontsert, kelle sisse tulnud rahaga, mis 88 Rubla 88 kop suur oli, oma viimse pillide võla ära maksivad,²⁹ sest se[e] kordne vallavanem Jüri Illak oli pillide ostmises 80 Rbl raha omast käest laenanud ja nüid neile veel natuke raha kassade üleki jäi ehk kül[l] 22 Rbl 22 kop sellest kontserdi rahast kiriku hääks kingiti.³⁰

Selle seltsi ehk kogu kaua aegne kassa pidaja oli Jaan Kulberg³¹, kes oma ametid suure truudusega toimetas. Kontserdi kõne pidajaks paluti Peterburist Eesti rahvast auustatud Vanavara kuningas Dr. J. Hurt³², kes kiriku ajaloost mõnusa kõne pidas. Laulu juhataja sellel kontserdil oli Vaste-Otepää koolmeister Jaan Müür,³³ kes oma lauljatega ilma maksu tahtmata Neeruti rahva kasulik[k]u tööd edasi aitas.

²⁰ Vana koolikoht asus Märdi (Vasila), Lapardi ja Anni talude vahel ning sellele ehitati koolimaja arvatavasti aastal 1800. Uus koolimaja ehitati aastail 1864–1865 ja laiendati 1876. Uue koolimaja valmimisel kasutati vana koolimaja kohtupidamiseks (EKLA, f. 169, m 69:1, l. 2–2p, 8p).

²¹ Carl Ferdinand von Kymmel (1825–188?), Neeruti mõisa pärisärra. Ta oli sündinud Mii-tavis (Jelgava) ja abiellunud Otepääl (1859). Vt. ka Neerutis. – Olevik 1885, nr. 20, 10.05.

²² *Die Adler* – kotkas saksa keeles. Siin mõeldakse tõenäoliselt kohtukulli.

²³ Burchard Leonhard Victor Sperrlingk (1854–1905), rahvusliku liikumise tegelane ja Otepää kirikuõpetaja (1881–1905), EÜS liige.

²⁴ Ilmselt mõtleb Illak hüümi „Jumal, keisrit kaitse sa“.

²⁵ Otepää ümbruses, eriti Vastse-Otepääl elas mitmeid Kruus(a)(e)-nimelisi. Kommenteerijal pole täit kindlust, kellega on just tegemist.

²⁶ Karl Grossschmidt (1827–1893), pärines Pilkuselt, hiljem põllumees Neerutis, Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi üks asutajaliikmeid, kirikuvöömünder, peakohtumees, vallavanem.

²⁷ Illak peab siin silmas raamatukogu seltsi.

²⁸ Gustav Brücker (Brikker)(1865–1936), Härma talu peremees Neerutis. Neeruti pasunakoori üks asutaja (1884) ja hiljem selle juhataja, Päidla Valla Tulekahju Kordadel Vastastikuse Abiandmise Seltsi üks asutaja, abiesimees ja esimees (1921–1932), Päidla Laulu ja Mängu Seltsi esimees (1904–1923), laulu-, muusikakoori ja näitemängu juhataja, Päidla Piimaühisuse asutaja ja esimees, Päidla vallavanem (1917–1918), kohtumees ja kohaliku kaitseliidu asutaja, tegev lisaks ka Otepää seltsides (EKLA, f. 193, m 4:23; Eesti avalikud tegelased. Eluloolisi andmeid, lk. 28; Tartumaalt. – Päevaleht 1935, nr. 68, 9.03.

²⁹ Pillid osteti J. Hurda käest, kes oli need tellinud omal ajal Saksamaalt kihelkonna pasunakoori tarvis, ja tema lahkumise järel Otepäält olid need tema omanduseks jäänud (EKLA, f. 169, m 69:1, l. 15p; vt. ka f 43, m 16:34).

³⁰ Kirikukontsert toimus 28. oktoobril 1886. Vt. ka Otepäas ... Olevik 1886, nr. 44, 27.10; Otepää kirikus ... – Laulu ja mängu leht 1886, nr. 10, lk. 80.

³¹ Vt. allmärkus 7.

³² Jakob Hurt töötas Otepää kirikuõpetajana aastatel 1872–1880, seejärel Peterburi Jaani kiriku pastorina (1880–1902).

³³ Jaan Müür (1861–1888), pärines Vana-Suislepast Viljandimaalt. Oli külakoolmeister Rõngu kihelkonnas Raigastes ja aastatel 1885–1888 Vastse-Otepääl.

Vallavanemate aalugu

Selle aea loo algusega peame jälle 21 aastat tagasi möödaniku rüppe vaatama. Se[e] oli aastal 1866. keiser Aleksandri II^{se34} valitsuse ael kuulutas kõige kõrgem uk[a]s, et iga vald peap eneste keskest ühe politsei ametniku ehk vallavanema kahe abilisega välja valima, kelle kätte kõik valla varandus ja politseilik kord ja valitsus anti. Ja esimene vallavanem valiti Neerutis Karl Grosschmidt³⁵ aastast 1867 kuni 1870 kolm aastat, se[e] on üks ainuke [ameti]aeg, 2) Mihkel Brücker³⁶ aastast 1870 kuni 1873 ka üks [ameti]aeg, 3) Juhan Märtinson³⁷ aastast 1873 kuni 1875 kaks aastat, oma ära mineku perast [ameti]aeg poolele jäi, 4) Juhan Illak³⁸ aastast 1875 kuni 1882, se[e] on 7 aastat, 5) Karl Speek³⁹ aastast 1882 kuni 1885, üks [ameti]aeg, 6) Jüri Illak⁴⁰ 1885 kuni 1888 üks [ameti]aeg 7) Karl Speek aastast 1888 kuni 1893, se[e] on 5 aastat kuni valdade ühendus tuli ja Neeruti vald Päidla vallaga ühen[da]tud said. Ja jäi ühendud valla valitsus Päidla valla vanema Peeter Käppä⁴¹ kätte kuni nüüd ühendud vallas uus valimine tuli ja uus vallavanem Neeruti külasel Märdi talu pärisomanik Jaan Kulberg valiti, aga et Päidla küla rahvale se[e] vastu meelt oli, et Neerutisse valla vanem sai, siis heitis ka meie kirjutaja Saamuel Üts⁴² neide nõusse ja lükati kaibuse teel se[e] esimene valimine ümber, et olla valimine võlsiste juhataatud ehk naad ise kül[l] selle valimise juhatajad ollid, aga ameti tahtmise pärast ometi pidid mehed võlssi enese pääle tunnistama. Nüüd tuli ka varssi uus valimine Kommissare käsul, kus

vaiv varalt[?] ⁴³ jälle endine Päidla vallavanem Peeter Käppä ametisse sai selleperast, et ta ka ise oma valimises kuuli pandis. Siiski oli Kulbergil peaaegu niisama palju hääli kui Käppägi ehk kül[l] Neeruti külast kõik need hääled välja praagiti, kel kohtu poolt kinnitud kontrakti ei olnud ehk naad kül[l] suure talu pidajad ollid, kuna Päidlas ühelgi kontrakti ei olnud, aga ommeti valimiseks hääli andsid, aga kus kaebust ei ole, ei ole ka kohut.

Nenda lõppis siis Speeki valla valitsuse aeg otsa. Et Speek üks õiguse armastaja mees oli, ei või keegi salata, aga ta valitses valda väega suure pehmusega nenda, et tema valitsuse aigu varguse umbrohi Neerutis väega palju kasvada sai, nenda et nüüd uutel ametnikel palju vaeva ja tööd on välja kitkumiseks.⁴⁴ Nenda kui Ala Pärdu talust näeme, kelle peris omanik Jüri Reeps⁴⁵ 23. okto[o]bril 1893. aastal suurematest kohtutest ühendedu Päidla valla kogule Siberisse mõistmises ehk tagasi võtmises ette sai pantud. Aga Jumalale tänu, esimene sai ühel häälel otsuseks tehtud, sest temaga oli kohtu poolt juba kümme kord paranduse katseid tehtud, aga kõik ollid asjata jäänud kuni ikka ja iga kord kurja elule kuri ots tulep kui inemine oma kurja tee päält ümber ei pööra. Ka keelis Speek karskuse seltsi koos olekud Neerutis sootumaks ära, nenda et üle liig joomine Neerutis võimust võttis, mida ärksamad mehed karskuse läbi maha tahtsid suruma hakata.

Valla kohtukond sai 1892. aastal ühendud, nenda läks siis ühendatud Päidla Neerutiga Otepä[ä] ühendatud valla kohtukonna al[l]a,

³⁴ Aleksander II (1818–1881), Vene keiser aastail 1855–1881.

³⁵ Vt. allmärkus 26.

³⁶ Mihkel Brücker (ka Brikker) (1836–1905), pärines Pilkuselt, hiljem Härma taluperemees ja peakohtumees Neerutis. Jüri, Gustav ja Johann Brückeri isa.

³⁷ Johann (Juhan) Märtinson (1847–?), pärines Hellenurme mõisa Makita külast Looga talust. 1868. aastal kirjutati perekond Neeruti valla hingekirja. Johann valiti 23. novembril 1872 25-aastasena Neeruti vallavanemaks. Leitud allikad ei kõnele, miks ta ametist ja Neerutist lahkus (EAA, f 925, n 1, s 221, pagineerimata).

³⁸ Juhan (Johann) Illak (1846–1915), pärines Illaku talust. Valiti 1873. aastal Neeruti vallakohtu peakohtumeheks ja J. Märtinsoni lahkumise järel vallavanemaks. Oli Jüri Illaku vanem vend. Vt. allmärkus 5.

³⁹ Karl Speek (1839–1911), pärines Nõo kihelkonnast Pangodi vallast, hiljem vallavanem, põllumees ja seltside tegelane Neerutis ja Päidlas.

⁴⁰ Vt. allmärkus 5.

⁴¹ Peeter Käppä (ka Keppa, ise pruukis Käppä) (1860–1949), pärines Päidlast, Agariku talurentnik, hiljem selle peremees ja Päidla vallavanem.

⁴² Vt. allmärkus 9.

⁴³ Raskesti mõistetav. Mõtteliselt võiks sobida „hädapärast“.

⁴⁴ Vargused ja hulkumine olid tollal üsna levinud. Nii teatasid ajalehed Neeruti vallavalitsuse otsusest, mis lubas passita inimese tabamise eest 3 ja hobusevarga kinnipüüdmise eest 5 rubla vaevatasu (Vt. Tartu maakonnast. – Sakala 1885, nr. 23, 8.06; Otepääst ... – Olevik 1885, nr. 1, 2.01.).

⁴⁵ Jüri Reeps (Rebs) (1845–?), pärines Unipihalt Nõo kihelkonnast, ostis talu Neerutisse, saadetigi hiljem Siberisse.

mis praegu Otepää[ä] kiriku juures on, kus 1897. aastal uus tore kohtumaea ehitati.

Ka hakati 1896. aastal Neeruti Lutikule⁴⁶ linna ehitama, kus esimese aastaga rohkem kui kümme maja üles ehitati. Esimese maja ehitas Bernhard Vaher⁴⁷, aga nüüd ehitakse iga aastaga ikka rohkem.

Et Neeruti küla koolimaja liiga vana ja lagunud on, siis pandis valla volikogu liige J[üri]. Illak 1896. aastal ette, et se[e] koolimaja enamb ei kõlba, aga vallavanem Peeter Käppa vastas, katsume läbi aeada, meije ehitame kaheklassilise ministe[e]riumi kooli, mis ju haritusele palju kasulikum on. Noh hä[ä], aga nii läks paar aastat mööda ja Illak küsis ikka vallavanemalt, et kui kaugel ministe[e]riumi kooli asi on, aga ikka sai vastuseks, et ei ole veel midagi tehtud, aga kooli maja läks ikka viletsamaks, siis laskis vallavanem Peeter Käppa teda veel viletsamalt mulla ja teivaste abil parandada, et talvised tuisud sisse ei pääseks ja peeti veel üks talv kooli seal sees, et se[e] koolimaja asi juba vallavanema ja Neeruti küla rahva vahel tülika[k]s kippus minema ja rahvas juba ülemalt poolt abi otsis, siis tegi Päidla valla nõukogu selle, et Päidla küla pool häälte enamus seisab, otsuseks Neeruti küla kooli maja kõlbatuse perast kinni panna. Ja mõni kuu hiljem tehti veel teine volikogu otsus 9 häälega 3 hääle vastu (vastu hääled J. Illak, Johan Illak ja Jaak Reinu⁴⁸) otsuseks Neeruti küla kool hoobis ära häetada⁴⁹, et ühest Päidla küla koolist saab küllald. Et need otsused riigi seaduse vastu ollid, ja nende peale kaebtused tõusid, siis lükkas Kommissare herra⁵⁰ need otsused ümber ja kästi koolile korter üürida, mida Neeruti küla rahvas ka Kommissare herralt palusid. Aga mis tegi vallavanem Peeter Käppa, ta üüris mõne oma sõbra ette paneku pääle, ilma et ise ehk volikogu liikmed seda maja oleks näinud Luttikule ühe poolele tehtud maja, millega

küla rahvas eika koolivalitsus mitte rahul es ei või olla, sest et ta koolile kõlbmata ja küla teise ääre pääl Kammeri valla piiri ä[ä]res oli. Et se[e] tegu külale suures kahjuks oles olnud, siis palusid Neeruti küla rahvas jälle ülemalt poolt kaitsmist ja küla rahva ettepaneku pääle leidis Otepää[ä] kihelkonna koolivalitsus, et Lappardi talu ruumid koolile kohasemad ja mis veel sündsam küla keskel on, siis üüriti need Neeruti koolile ja kool võis seal peale Jõulu 1900 a. pool talvet tööd teha, aga esimese poole talve kooli töö läks vallavanema Peeter Käppa kiusu ohvriks.⁵¹ Nõnda võip kül[l] üks valla vanem vallale kasu ehk kahju saata.

Sügisel 1899. a. oli jälle vallavanema valimine, kus Aleksander Rahi⁵² uueks vallavanemaks sai valitud, kes selle ameti pääle väga sündsas mees on, selleperast et tal tubli kooli haridus on ja kohaliku riigi keelt mõistab, et ka siingi mõne partei poolt ümber valimine ette kisti on iseenesest mõisa, aga nüüd läks mehikestel asi nurja ja Rahi sai ümber valimisel veel rohkem hääli kui esimene kord ja Kommissar kinnitas otsuse ja asi oli joones. Ka tegi uue vallavanema A. Rahi eesistumisel Päidla nõukogu ühel häälel otsuseks Neeruti koolimaja ümber ehitada, mida 1900. a. sügisel sisse õnnistadi, kus juures ka veike pidu vallarahva poolt peeti, kellest kohalik Õpetaja B. Sperrlingk ja kihelkonna Võõrmündri herra Arthur von Kimmel⁵³ osa võttis ja koolile veikesse raamatu kogu kinkis. Vallavanem A. Rahi andis aru koolimaja ehitusest ja kiriku võõrmünder J. Illak pidas kõne Neeruti kooli ajaloost. Ka sai veike ühine pidu söök peetud. Pidul lõppis keisri lauluga Neeruti viiuli koori saatusel kus rahvale väega lõbus mäletus järele jäi, et neile nüüd jälle kaunis kena koolimaja on, kus noorsugu oma vaimu toitu saab, mida toorus meilt vägisi ära riisuda tahtis. Aga Neeruti kooli karistuse mõõt es ole

⁴⁶ Praegu Lutike küla, mis tekkis Lutike ehk Rip(p)ina karjamõisa maale. 1911. aastaks oli see kasvanud suureks alavikuks, kus paiknes 50 maja, kolm kauplust, pagariäri jm. (Vt. Kiri Lutikelt. – Päevaleht 1911, nr. 145, 1.07.).

⁴⁷ Bernhard Vaher (1843–?), arvatavasti pärines Kanepi kihelkonnast. Tema ja tema perekond on 1897. aastal ümber kirjutatud Krootuse vallast Päidla valda.

⁴⁸ Jaak Reino (1848–1921), põllumees Neerutis.

⁴⁹ Häetama – hävitama.

⁵⁰ Jutt on Tartumaa 2. jaoskonna talurahaasjade komissarist. Otepää kihelkond kuulus tema haldusalasse.

⁵¹ Selle küsimuse kohta on säilinud Neeruti talumeeste palvekiri koos järgneva pikema kirjavahetusega (Vt. Eesti Ajalooarhiiv (EAA), f. 392, n. 1, s. 287, pagineerimata; Otepää kihelk. Päidla vallast ... – Olevik 1899, nr. 27, 6.07.).

⁵² Vt. allmärkus 13.

⁵³ Woldemar Arthur Julius von Kymmeli (1865–?), Neeruti parishärra Carl Ferdinand von Kymmeli poeg. Tema kätte läks mõis kinklepinguga 1890. aastal. Mõis jäi Kymmeli valdusesse mõisate võõrandamiseni Eesti Vabariigis. Otepää kihelkonna kirikueestseisja 1900–1918.

veel täis, et kül[l] A. v. Kimmel koolile raamatu kogu lubas kinkida, aga seda mitte es tee ja mõne imeliku põhjuse perast oma sõna tagasi võttis, aga suurem karistus tuli veel ees. Pärast⁵⁴ Nugini⁵⁵ ära minekit valiti Neeruti koolmeistriks üks Kudina valla mees August Liblik⁵⁶ hariduse poolest kaunis tubli mees ja pidas nii kange karskuse sisulise proovi jutluse ja nuhtles jutluse sees joodikuid raud piidsaga ja rahvas ütles kõik, vaata nüid oleme ometi jälle omale tubli ja osava koolmeistri saanud, et koolmeister mitte ükski lastele, vaid ka kõigele valla rahvale eeskujuks ja juhatajaks hea asja poole on. Siis asutasime Libliku juhatusel Neerutisse jälle laulu koori, sest enne seda oli Joh. Brü[c]keri⁵⁷ juhatusel ka Neerutis laulukooriga ja uus laulu koor läks Libliku juhatusel väega iluste edasi, sest et juhatajal osavust nähti olema, aga teise aasta se[e] oli 1904. a. lõpul ja 1905. a. algul oli Libliku juures näha, et Vaim kül[l] valmis on, aga liha on nõder. Alkohol, keda ta esiteks koledaste siunas oli teda juba mitu kord ja mitmes paigas maha lõõnud, kooli töö läks ho[o]bis nurja.

Et Eestis ja ka muial 1905. aastal mässulise aja oliva, ehk kül[l] meile Neerutis midagi mässu meelset ette es tule, siis es käi Inspektorid ka koolisid katsumas ja 1906. aasta algul oli meije kool kõige viletsamal järjel. Laulu koor lagunes koost ära ehk ta [Liblik] kül[l] veel 1906. a algul laulu koori kokku püüdis kutsuda, aga palju ausaid inemisi es taha ja es kõlbagi niisuguse joodiku juhatusel töötada ehk kül[l] Laulu ja Muusika seltsile laulu koori tarvis oleks olnud, mis vallavan[em]. A. Rahi ja kirjut[aja]. Karl

Bärensi⁵⁸ juhul asutedi ja 28. Mail 1902. aastal kubneri ehk sisemise asjade ministri poolt kinnitadi. Päidla Laulu ja Muusika selts⁵⁹ algas oma tegevust 21 Juulil 1902. aastal 32 asutaja liikmega, enam jagu Neeruti külast, kus selle aegne vallavanem Aleksander Rahi sai esimeheks valitud ja juhatas seltsi kuni 1905. aastani se[e] on 2½ aastat. Selle asemele valiti Gustav Brü[c]ker esimeheks,⁶⁰ kes nüid (kunas neid riidasid kirjutakse) juba kaks aastat on seltsi suure agarusega juhatanud. Et nüid karskuse sihiline eestseisus seltsile sai, ja rahaline seisukord seltsil paremaks muutus, siis hak[k]as selts juba maea ehituse peale mõtlema, sest Rahi aegu said kõik seltsi tegelased rahalist tasu nimelt: Muusika koor 40% protsenti, laulu koor 20 [pr]otsenti]. ja näitemängijad ka 20 protsenti igast seltsi sisse tulekust, nõnda et sellest va mammonast alati puudus käes oli, aga Brü[c]keri aegu jäeti need kallid protsendid kõik maha ja iga liige töötas seltsi kasuks. Siis tehti "Tüki" kaupmees Hendrik Aarikuga,⁶¹ kes seltsi tegelaste keskkohal elas, kaup kindlaks, et Hra. Aarik ehitab omal kulul seltsist ette antud plaani järgi seltsile tarviliku maea, kus ka näitlejad võivad etentusi anda niisama ka laulu ja muusika koor kontsertisid ja et Brü[c]keril ka nende kõikide juhatajaks osavust oli, siis edenes selts väga rõõmustaval viisil. Maea üüri kontrakt tehti 6½ aasta pääle ja maksab Selts Hra Aarikule 50 Rbl. aasta eest üüri, kus ka Aariku poolt kütte ja valgustus on.

Et 1905 aasta mässu aeast eespool paari sõnaga jutt oli, siis tahame siin mõni sõna veel rohkem kõnelda. Meil siin Neerutis muud ette

⁵⁴ Pärast.

⁵⁵ Hans Nugin (1846–1929), pärines Neeruti Kaltsilt. Neeruti külakooli koolmeister (1873–1903), Neeruti ja Päidla seltside tegelane, Eesti Kirjameeste Seltsi liige (1880–1881). Ta elas seejärel surmani jutlustajana Nüpli vennastekoguduse palvemajas.

⁵⁶ August Heinrich Liblik (1877–1906), pärines Maarja-Magdaleena kihelkonnast Kaiavere vallast (valdade kiitmise järel Kudina) Patastelt, koolmeistrihariduse sai Jõhvi ministeeriumikooli pedagoogikaklassis. Töötas seejärel koolmeistrina Pärnumaal Polli vallas Perakülas, seejärel Neeruti külakoolmeistrina 1903–1906, suri tiisikusse.

⁵⁷ Johann Brücker (1870–1934), pärines Härma talust Neerutis. Neeruti ja Päidla seltside liige. Otepää karskusseltsi „Edasi” tegelane. Otepää Tuletõrje Seltsi näitetrupi ja pasunakoori juhataja (1907–1925), Otepää Põllumeeste Seltsi asutajaid. Mihkel Brückeri poeg, Gustav Brückeri vend. Vt. Eesti avalikud tegelased. Eluloolisi andmeid, lk. 28.

⁵⁸ Karl Bärensi (1843–1934), pärines Vastse-Otepäält, Päidla vallakirjutaja ja seltside tegelane.

⁵⁹ Päidla seltsi kaks protokolliraamatut 1915–1938 ja 1938–1940 on säilinud, esimene (vanem) tõenäoliselt kaduma läinud (EAA, f. 1465, n. 1, s. 2, 3).

⁶⁰ Gustav Brücker ise küll kinnitab, et esimeheks valiti ta siiski 1904. aastal (EKLA, f. 193, m 4:23, l. 3).

⁶¹ Hendrik (Hindrik) Aarik (Arik) (1868–1931), pärines Võnnu kihelkonnast Kurista (valdade liitmise järel Kastre-Võnnu) vallast Hammaste külast Lilo talust. Abiellus Otepääl 1895 Tüki talu peremehe Hans Lombi tütre Annaga. Kaupmees ja Päidla Laulu ja Mängu Seltsi kirjatöimetaja, varanduste hindaja ja abiesimees. Tema ehitas koos teiste talumeestega Päidla Laulu ja Mängu Seltsile maja, lisaks muidki hooneid, nagu kaupluse, piimaühistu hoone, sepikoja jm. Nii moodustus Nõuni küla lõunasopis väike asula, mida hakati kutsuma Tükiks.

Pädla Laulu ja Muusika seltsimaja.
Liiwimaal. Līvland.

Pädla Laulu ja Mängu Seltsi maja (vasakul) Tükil (praegune Nõuni Maakultuurimaja), selle vastas (paremal) omaaegne H. Aariku Tüki kauplus, taamal ülal Tüki talu hooned. Värvipostkaart umbes 1906–1908. Erakogu.

ei tule kui Luttiku küla mehed olid Saluala mõisa⁶² metsast mõned puud ja palgid oma voliga toonud ja mõned mässulised püssi paugud teinud, aga se[e] es ole ju suur asi, venis pikale ja läks viimaks tsiviil kohtu al[!]ja, kellest midagi välja es tule ja mõisteti tühjas, aga teine asi oli Kinsli kõrtsi⁶³ oma voliga kinni panek, mis mitte täidetud ei saanud, see oleks võinud halvasti minna kui käre meelsus meie poolt ka nii suur oleks olnud kui ta muijal pool oli, sest sel aéal oli üks põrgulik Rittmeister von Sivers⁶⁴ oma karistava väesalgaga just Rannus sõja kohut mõistmas kui se[e] asi oleks täide saadetud ja selle põrguliku ülema sõja kohtu al[!]ja läinud, siis oleks ka meilgi siin mõned võinud soltate poolt maha lastud saada ehk vitsatega lahgu⁶⁵ nagu ta Rannus olla teinud, kes mässulisi laule ehk midagi mõisniku poolt tema pääle kaebati anti 50 kuni 400 hoopki pikki vitstega palja ihu

pääle ka mitmed naesterahvad said pool surnuks pekstud, aga kes mõisa metsas jahi pääl oli käinud ehk kuidaki moodu mõisale juhtus “kurja” tegema selle[le] kaeveti haud enne valmis, köideti posti külge kinni ja Põrgu meister Sivers laskis kas 6 ehk 12 Soltatil püssidega maha laske ja sinna hauda tõugata ilma mingisuguse kirikliku toimetuseta. Õpetajaid meil ei olnud, sest need olid kõik enamaste ära läinud ei tea kuhu. – Üles poomisi meije pool ette es tule, seda tetti linnades poli[i]tika süüdlastele ehk põletajatele küllalt ja küllalt, aga peame ütleva nii sõna tõsises mõttes, et ühe Jänese⁶⁶ perast sai mittu inemist maha lastud, ja se[e] sündis siin meije risti usu maal 1905. aastal Novembri ja Teetsembri kuul Läti ja Eesti maal.

1903. aastal 26. Juunil asutadi ka Neerutisse tule kahju kordatel vastastiku abi andmise Selts,⁶⁷ sest et Liivi mõisnike tule kassa omad

⁶² Saluala oli Pädla mõisa karjamõis.

⁶³ Kinsli kõrts seisab tänaseni Otepää–Tartu maantee vahetus läheduses Kinsli–Laguja–Elva tee ääres. 2012. aasta juunis oli see müügis. Kihelkonna kõrtside kohta vt. Otepää ... – Olevik 1890, nr. 24, 11.06.

⁶⁴ Tema kohta vt. Tuna 2005, nr. 4 lk. 113, allmärkus 18.

⁶⁵ Lõhku.

⁶⁶ Raskesti mõistetav. Võib-olla vihjab Illak Rannu sündmustele, kus üks pekstavatest oli vallakirjutaja Jänese. Vt. M. Aitsam. 1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis. Ilmamaa, Tartu, 2011, lk. 244. Pole ka võimatu, et ta mõtleb mõisametsas lastud jänest, mille eest karmilt karistati.

⁶⁷ Seltsi protokolliraamat on säilinud (vt. EAA, f. 4140, n. 1, s. 1). Selle protokolliraamatu esimene sissekanne pärineb küll 15. veebruarist 1904.

pre[e]mia maksud liiga kõrgele kruuvis ja välja maksud talupoegatel madalas tehti, nõnda ei või se[e] asi enam edasi minna, vaid oma selts on kõige kasulikum. – Esimeseks eestseisuse liigeteks valiti järgmised isikud: Esimeheks: Jüri Illak, Kirja toimetajaks Jaan Üts⁶⁸ ja kassa pidajaks Jaan Kulberg, teised Eestseisuse liikmed olid veel: Gustav Brü[c]ker, Jüri Brü[c]ker,⁶⁹ Jaan Raudsep,⁷⁰ Karl Tamm⁷¹ ja Saamuel Illak⁷². Selts võttis ka henda Nuustaku Hoiu ja lainu ühisuse liikmeks, kust häda korral, kui seda peaks tarvis tulema, lainu võib saada, ja kui mõni aasta edasi veel tule kahju seltsi liigetel [midagi] ei juhtu, siis kasvab seltsi kapital suuremaks ja seltsil on head tuleviku ootata.

1905. aasta lõpul asutati Neeruti Lutikule tule tõrjute selts Esimeheks valiti Jaan Kulberg et selts veel noor on, ei ole tema tööst veel midagi suuremat kõnelda. – Et Neeruti küla kooliõpetaja August Liblik 1906. aasta suvel ära sures, siis oli meije kool jälle kuni Jõuluni ilma kooliõpetajata, aga siis valiti üks Pala valla liige August Jäger⁷³ kooli õpetajaks ja pääle Jõulu 1906 aastal hakkas kool jälle Jägeri juhatusel käima ja võivad jälle lapsed kooli õpetust hakkata saama, sest Neeruti kool on väga palju viimasel aeal kannatada ja kahju saanud, esiteks viletsa koolimaja pärast, ja viimaks viletsa koolmeistri pärast. – Aga loodame, et Jägeri aigu asi paraneb. –

1907. aastal hakkas meije uus vallavanem Jaan Raudsep[p] oma ametid, kes Aleksander Rahi asemele valiti, loodame head. –

Teksti valinud ja kommenteerinud

Vello Paatsi

Publikatsioon on valminud sihtrahastatava teema "Kultuuriloo allikad ja kirjanduse kontekstuaalsus" (SF 0030065s08) ning "Kirjandus- ja kultuuriloolised allikapublikatsioonid Eesti Kultuuriloolise Arhiivi kogudest" (EKKM09-108) raames.

⁶⁸ Jaan Üts (1849–1936), taluperemees ja seltside tegelane Neerutis.

⁶⁹ Jüri Brücker (1863–1919), taluperemees Neerutis. Mihkel Brückeri vanem poeg, Gustav ja Johann Brückeri vend. Vt. allmärkus 28, 36.

⁷⁰ Jaan Raudsepp (1861–?), pärines tõenäoliselt Sangaste kihelkonnast, õigeusuline. Raudsepa perekond on Päidla valla liikmeteks ümber kirjutatud Sangastest 1893. Oli A. Rahi vallavanemaks oleku ajal abivallavanem ja valiti 14. oktoobril 1906 Päidla vallavanemaks nelja kandidaadi hulgast (EAA, f. 1865, n. 2, s. 54/1, l. 101p–102; f. 367, n. 1, s. 1778, pagineerimata).

⁷¹ Karl Tamm (1859–1902), pärines Otepää kirikuvallast, põllumees Neerutis, seltside tegelane Neerutis ja Päidlas.

⁷² Samuel Illak (1878–?), Johann Illaku poeg. Vt. allmärkus 38.

⁷³ August Jäger (Jaeger) (1887–?), pärines Jõe vallast (valdade liitmise järel Kudina) Nõvalt. Koolmeistrihariduse sai Lohusuu ministriumikoolist, seejärel koolmeister Neeruti külakoolis Päidla vallas (1907–1923).

Vello Paatsi

(1948)

Lõpetanud Tartu Riikliku Ülikooli geograafina (1973), geograafiamagister (1993), *Ph.D.* kasvatusteaduste alal (2003). Töötanud EPA-s teadurina, ajakirja Eesti Loodus osakonnatoimetajana, Tartu Ülikooli vanema kultuuriloo lektorina, alates 2002. aastast Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolise Arhiivi teadur. Peamised uurimisvaldkonnad: eesti kultuurilugu ja loodusteaduste ajalugu.